Ἀληθείας» ὑπὸ Ἰωακεὶμ τὸν Γ, συνεργάτης εὐφήμως μνημονευομένων περιοδικῶν καὶ ἄλλων φύλλων, τὰς θέσεις, τοὺς τίτλους καὶ τὰς διακρίσεις, τῶν ὁποίων ἠξιώθη, χρεωστεῖ εἰς τὰς δυσαριθμήτους πραγματείας του καὶ τὰς αὐτοτελεῖς συγγραφάς του, πάσας ἐξηγμένας ἐξ ἐπισταμένων αὐτοῦ ἀναδιφήσεων εἰς ἀρχεῖα καὶ εἰς βιβλιοθήκας Κωνσταντινουπόλεως, Ἁγίου Ὄρους, Ἀθηνῶν, ἐγκύρως ἀναγνωριζομένας ὡς ὑπηρεσίας πρὸς τὸ Ἔθνος.

ΛΥΚΑΥΓΕΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ 1700–1730

ΥΠΟ **Μ. ΓΕΔΕΩΝ**

Μία τῶν πράξεων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινοπόλεως, καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἀλλὰ μάλιστα μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐπαναλαμβανομένη συνεχῶς, ἦν ἡ ἀπόλυσις ἐπιστολῶν νουθετικῶν, καὶ ποτ' ἐπιτιμητικῶν, κατὰ τῶν διασπώντων τὴν τῶν ὀρθοδόξων πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην καὶ τὴν ἐν ἁρμονίᾳ διαβίωσιν. Ἂν δὲ ἐν τοῖς σωζομένοις πατριαρχικοῖς κώδηξιν ἀπαντῶνται ῥήγματα, ὧν ἕνεκα μόλις σειρά τις συνεχὴς «ὑπομνημάτων κανονικῶν ψήφων» ἀπὸ τοῦ 1739 παρατηρεῖται, ἀλλ' οἱ ἰδιωτικοὶ κώδηκες τοῦ Νικολάου Κριτίου καὶ τοῦ Φωτίου Κυπρίου, γραμματέων καὶ ἀξιωματικῶν τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἅμα δὲ καὶ διδασκάλων τῆς ἐν Φαναρίῳ πατριαρχικῆς ἡμῶν ἀκαδημίας, καθὼς καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τῶν ἀπὸ Δοσιθέου (1669-1707) μέχρις Ἀθανασίου (1827) πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ αἱ πρὸς αὐτοὺς ἀπαντήσεις, πρὸς δὲ ταύταις καί τινα χειρόγραφα τῆς ἁγιοταφικῆς ἐν Κωνσταντινοπόλει βιβλιοθήκης, ἀρκετὰ γράμματα περιέχουσιν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν, ἐπιφανῶν ἑλλήνων, διδασκάλων καὶ λογάδων τοῦ ἔθνους κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἐκ δὲ τῶν γραμμάτων τούτων δυνατὸν 'να διακριβωθῇ χαρακτήρ τε καὶ φάσεις ἐρίδων κοινοτικῶν, ὅσαι διῄρουν κατὰ καιροὺς τὰς ὀρθοδόξους ἑλληνικὰς κοινότητας τῆς Ἀνατολῆς.

Ἔρις τοιαύτη κατὰ τὴν πρώτην εἰκοσαετίαν τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος (ΙΗ') ἀνέθορεν ἐν μέσῳ τῆς ἤδη τεταραγμένης ἑλληνικῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ κοινότητος, ἐπὶ Ἰγνατίου μητροπολίτου αὐτῆς, διοικήσαντος τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην παροικίαν ἀπὸ τοῦ 1704 μέχρις 26 φεβρουαρίου 1725, κατὰ

τὸ ἐπιτύμβιον τοῦ μνήματος, ὅπερ ἀνήγειρεν αὐτῷ ὁ ἀνεψιὸς Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος Κίτρου, λέσβιος ἴσως, ὡς ἦν λέσβιος καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Τὴν ἱερατείαν αὐτοῦ διακρίνει κοινοτικὴ διάσπασις πολυετής· ἀλλ' ἦν ἤδη διῃρημένη, εἰκοσαετίαν βεβαίως πρὶν αὐτοῦ, τῶν θεσσαλονικέων ἡ φιλογενὴς κοινότης, τῷ 1684 διά τινα τιμήν, ἣν ἀπένειμε τὸ Πατριαρχεῖον εἰς Ἀσάνην Λάσκαριν, θεσσαλονικέα· ἀπὸ δὲ τοῦ 1688, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μέχρι τοῦ 1696, διὰ τὸν βίαιον χαρακτῆρα Μεθοδίου τοῦ Θεσσαλονίκης, καὶ διά τινα πρᾶξιν αὐτοῦ ἀντεθνικήν, ἀξιοκατάκριτον[1]. *Τὰ τῶν δύο τούτων ἐρίδων ἐλατήρια καὶ ὁ χαρακτὴρ ἦσαν χαμαίζηλα καὶ ταπεινά· οὐχὶ δὲ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐπὶ Ἰγνατίου διχοστασίας, ἴσως δεκαετίαν διαρκεσάσης. Καὶ Γιαννακὸς μὲν ὁ διδάσκαλος καί τις ἕτερος «σπουδαῖος» ἠγγέλλοντο ὡς σπείραντες σπόρον διχονοίας ἐν μέσῳ τῆς κοινότητος, ἀλλ' ὅμως ἡ νέα κοινοτικὴ διάστασις εἶχε χαρακτῆρα ἀγῶνος ἐπιστημονικοῦ, τὸν δὲ ἀνταγωνισμὸν τοῦτον τῶν ἐπιστημόνων μὴ δυνηθεὶς ὁ Ἰγνάτιος ἐπ' ἀγαθῷ κοινῷ 'να διευθύνῃ, καθὼς συμβαίνει συνήθως, ἔστρεψε καθ' ἑαυτοῦ.*

Ὑπ' ὄψιν ἔχω τὰς πρὸς Χρύσανθον Ἱεροσολύμων, περιερχόμενον τότε τὴν Μακεδονίαν, ἐπιστολὰς τοῦ Ἰγνατίου, παρακαλοῦντος αὐτὸν 'να διδάξῃ καὶ νουθετήσῃ τοὺς χριστιανοὺς ὅλους, καὶ «τοὺς καλογήρους τῆς μονῆς τοῦ Βλατέως». Αὐτοὶ διέβαλλον εἰς τοὺς τούρκους συνεχῶς ἀπὸ τοῦ 1714-1716 τὸν Ἰγνάτιον, ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Περὶ τοῦ διδασκάλου Ἰαννακοῦ μανθάνομεν ἐκ γράμματος τοῦ Ἰγνατίου, ὅτι «ἐπενόησε κάποιας νόθους καὶ νεοφανεῖς δόξας ἐδικάς του, ἀντικειμένας τῶν ἱερῶν κανόνων». Ταῦτα γράφονται τῷ 1716, ὅτε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐπέδραμε τὴν ἑλληνικὴν Θεσσαλονίκην ὁ «σπουδαῖος» — ἂν αὐτὸς ᾖ — Παχώμιος, ὁ βίαιος τῶν τότε περιπατητικῶν ἀντίπαλος. Ἀτυχῶς, εἰς οὐδεμίαν τῶν πρὸς Χρύσανθον ἐπιστολῶν εὗρον εἴδησίν τινα περὶ Παχωμίου· θ' ἀρκεσθῶμεν δέ, πρὸς τὸ παρόν, εἴς τινας περὶ αὐτοῦ λέξεις τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου τῆς Πάτμου Μακαρίου, γράφοντος ὅτι διέμενεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅτι «ἐπηγγέλλετο τὰ τῶν σοφῶν»[2]·

[1] ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ Ἐκκλησ. Ἱστορίας τ. Γ', σ. 485. Ζερλέντη ἐκδόσεις ἐν *Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας*, τ. ΣΤ', σ. 81 καὶ 87. ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ἐν *Βυζαντ. Δελτίῳ* Κρούμβαχερ τ. Η', σ. 406.

[2] Βιβλιοθήκης Ἱεροσολυμιτικῆς Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Κεραμέως, τ. Α', σ. 308.

ὅτι μαθητὴς ἐγένετο Μεθοδίου τοῦ Ἀνθρακίτου· ὅτι — τὸ κυριώτερον — ἦν «ὑβριστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ἄκρος».

Ἐὰν παραδεξώμεθα καὶ τὰς διαδόσεις ταύτας ὁμοῦ μετὰ τῶν νεοφανῶν καὶ νόθων διδαχῶν τοῦ Ἰαννακοῦ, ὡς συντελεσάσας εἰς τὴν διάστασιν τὴν ἐν τῇ κοινότητι, καὶ οὕτως ὅμως ἐπιβάλλεται 'να θαυμάσωμεν αὐτήν, λαμπρὸν λαβοῦσαν μέρος εἰς τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους παρατηρούμενον λυκαυγὲς τῆς παρ' ἡμῖν πνευματικῆς κινήσεως. Πάντες σχεδὸν οἱ λογιώτατοι καὶ οἱ διδάσκαλοι τῶν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρις Εὐγενίου Βουλγάρεως χρόνων, καὶ μικρῷ κατόπιν, ἠκολούθουν τῇ φιλοσοφίᾳ τῶν περιπατητικῶν, ἧς τὴν ἐπικράτησιν ἐβάσταζον, ἐπὶ ἡμιόλιον ἑκατονταετηρίδος, τὰ ὀγκώδη ὑπομνήματα τοῦ κορυφαίου τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀριστοτελικῶν φιλοσόφων Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλλέως. Ὁ μοναχὸς Παχώμιος «ἐπηγγέλλετο τὰ τῶν σοφῶν»· ἦν «ὑβριστὴς ἄκρος τοῦ Ἀριστοτέλους». Αἱ δὲ καταδικαστέαι, κατὰ τὴν κρίσιν Ἰγνατίου τοῦ μητροπολίτου, διδασκαλίαι τῶν δύο λογίμων ἑλλήνων Γιαννακοῦ καὶ Παχωμίου ἦσαν, τό γε εἰς ἐμὲ ἧκον, οὔτε προσοχῆς ὅλως ἀνάξιαι, οὔτε ὑποστάσεώς τινος ἐστερημέναι, διότι διέδιδον εἰς τοὺς ἁπλουστέρους καὶ βεβαίως εἰς τοὺς ἀνεπτυγμένους, ὅτι ὁ διὰ τῶν μυστηρίων ἁγιασμὸς τῶν πιστῶν, ἐὰν γίνηται κατὰ τρόπον ἐμπορικόν, ἐπὶ χρήμασι δῆλα δή, οὐδεμίαν οὐδαμῶς ψυχικὴν ἀπεργάζεται σωτηρίαν.

Τὸ Πατριαρχεῖον, κατὰ καθῆκον, ἀνέλαβε 'να κατασβέσῃ τὴν κοινοτικὴν πυρκαϊάν, νουθετῆσαν καὶ ἐπιτιμῆσαν κατ' ὀκτώβριον τοῦ 1717[1]*. Ἔγραψε καὶ ὁ Χρύσανθος Ἱεροσολύμων πρὸς τοὺς θεσσαλονικεῖς. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἥκιστα βοηθοῦσιν ἡμῖν εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ χαρακτῆρος, δηλ. τῶν ἀληθῶν αἰτιῶν τῆς κοινοτικῆς ἔριδος. Εὑρέθη καὶ γράμμα τοῦ Ἰγνατίου, ἐπικαλουμένου διὰ τοῦ Χρυσάνθου τὴν ὑποστήριξιν Γρηγορίου Γκίκα τοῦ μεγάλου διερμηνέως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὅς ἔγραφε τῇ 2 ἰανουαρίου 1718 πρὸς τὸν μακρὰν τῆς Κωνσταντινοπόλεως διαμένοντα Χρύσανθον· «Γράφει ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἁγίου Θεσσαλονίκης ... Ἄς*

[1] Χειρόγραφον 605 τῆς ἁγιοταφικῆς ἐν Κωνσταντινοπόλει βιβλιοθήκης φυλλ. 275α - 276β. Τὴν πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν ὑπογράφουσιν οἱ συνοδικοὶ μητροπολῖται Αὐξέντιος Κυζίκου, Νικομηδείας Παΐσιος, Νικαίας Γεράσιμος, Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Νεόφυτος, Βάρνης Καλλίνικος, Δέρκων Νικόδημος, ἀλλὰ καὶ Χρύσανθος ὁ πατριάρχης τῆς Ἁγίας Πόλεως.

μὴν ἀμφιβάλλῃ ὅτι θέλει τοῦ γίνει ἡ πρέπουσα συνδρομὴ μόνον λόγῳ... ὅμως, ἂν θέλῃ νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ ἐλευθερωθῇ, νὰ ἀφεθῇ ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας του, ἐπειδὴ ὅλη ἡ ἐπαρχία εἶναι ἐνάντια κατ᾽ αὐτοῦ, καὶ δὲν λείπουσι νὰ πέμπουν κατ᾽ αὐτοῦ μαχζάρια εἰς τὴν βασιλείαν». Διετέλει λοιπὸν ὁ Ἰγνάτιος ὑπὸ δυσμένειαν· ἀλλ᾽ ἔμενεν ἐν τῇ ζωῇ, πηγὴν ἑαυτὸν χρημάτων οὕτω κατασκευάζων εἰς τοὺς ἀλλοπίστους, ἴσως καὶ τοὺς ὁμοπίστους.

Εἴπερ ἐλώφησεν ὁ κατὰ τοῦ Ἰγνατίου σάλος, ἀγνοοῦμεν, διότι οὔτε ἐπίσημοι σώζονται κώδηκες, οὔτε ἰδιωτικοί· ἀλλ᾽ ἐπιστολή τις Ἰγνατίου πρὸς Χρύσανθον (8 ἀπριλίου 1716, καθὼς καὶ προγενέστερον αὐτοῦ γράμμα) καταγγέλλει τὸν Ἰαννακόν, ὡς διδάσκοντα ὅτι ἕνας ἱερεὺς ἢ ἀρχιερεύς, εἰ μὲν καὶ ἀρνηθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τουρκεύσῃ, εἰς τοὺς μὴ εἰδότας ἐὰν λειτουργήσῃ καὶ τὰ μυστήρια πάντα ἐπιτελέσῃ, εἶναι τελειωμένα». Ἦν δὲ ὁ διδάσκαλος Ἰωάννης, ἢ Ἰωαννακός, ἢ Γιαννακὸς ἐκ Θεσσαλονίκης, ἔχων πατέρα θεσσαλονικέα, Γιάννην καὶ τοῦτον ὀνομαζόμενον, ἱεροψάλτην. Ὁ διδάσκαλος Ἰαννακὸς ἐσπούδασεν ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἀκαδημίᾳ, συνεπλήρωσε δ᾽ ἐν Ἰταλίᾳ (1708-14 ἢ 15) τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, δαπάνῃ τοῦ πεπαιδευμένου Νεοφύτου Μαυρομμάτη, μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, ἐπαινούμενος ὑπὸ Δημητρίου Προκοπίου διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ[1]. Ἐδίδασκεν ἐν τῇ κοινοτικῇ σχολῇ Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοῦ 1715 (ἴσως ἀπὸ τοῦ 1714) μέχρι τοῦ 1722, ὅτε νέα διάστασις ἐδημιουργήθη ἐν τῇ μακεδονικῇ πρωτευούσῃ, ἤδη τεταραγμένῃ. Τῷ 1722 μερὶς ἑλλήνων ἐζήτει τὴν ἵδρυσιν δευτέρας σχολῆς, ἀξιούντων πρὸς συντήρησιν τοῦ νέου σχολείου 'να λαμβάνωσι τὸ ἥμισυ τῶν πόρων τῆς προϋπαρχούσης σχολῆς· πόροι δὲ ἦσαν ὁ πρὸς 10 τοῖς 100 τόκος κεφαλαίου ἐκ δισχιλίων γροσίων, δῆλα δὴ φράγκων χρυσῶν 8000. Τὸν ἐξ ὀκτακοσίων φράγκων ἐτήσιον τόκον ἔπρεπε 'να διανεμηθῶσιν ἐξ ἡμισείας ὁ τὴν κατὰ Μαλεβράχιον φιλοσοφίαν ἐνστερνισθεὶς Παχώμιος καὶ ὁ ἀριστοτελικὸς Ἰαννακός. Πρὸς παῦσιν τῆς διαστάσεως ἐζητήθη τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἡ παρέμβασις. Τὸ Πατριαρχεῖον ἔστειλε τὸν ἀτυχῆ Παχώμιον ἐξόριστον

[1] Ἐν «Ἐπιτετμημένῃ ἀπαριθμήσει λογίων γραικῶν» μετεκδοθείσῃ ὑπὸ **Κ. Ν. ΣΑΘΑ** ἐν τ. Γ' Μεσαιωνικῆς αὐτοῦ Βιβλιοθήκης, σ. 502. Εἰδήσεις περὶ Ἰωαννακοῦ παρὰ τῇ συλλογῇ ἐπιστολῶν Νεοφύτου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μεγίστης ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Λαύρας.

εἰς Ἅγιον Ὄρος. Αὐτὸς ἐτιμωρήθη δι' ὑπερορίας, ἐνῷ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἐτιμωρήθη μετὰ ἔτος ἕν, κατὰ αὔγουστον τοῦ 1723, ὑποβληθεὶς καθαιρέσει, διότι κατηγγέλθη ὅτι «τὴν ἄθεον αἵρεσιν τοῦ Μολίνου» παρεδέξατο. Λόγος ὅμως τοῦ διωγμοῦ, ὃν ἤγειρε κατ' αὐτοῦ Ἱερόθεος ὁ τῆς ἐν Καστορίᾳ σχολῆς διδάσκαλος, ὀπαδὸς τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἦν ἡ εἰσαγωγὴ τῆς κατὰ Μαλεβράχιον φιλοσοφίας εἰς τὰς παρ' ἡμῖν ἀνωτέρας σχολάς. Ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος Ἰωαννακὸς ἱκανοποίησεν ἐγωϊσμὸν εὐτελῆ· ἀλλὰ τῇ 6 σεπτεμβρίου 1722, γράφων πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ Νεόφυτον Ἄρτης, ἐζήτει 'να καταδικασθῶσιν ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας οἱ μαθηταὶ πάντες Ἀνθρακίτου τε καὶ Παχωμίου, διότι «φρονοῦσιν ἀναισθησίαν παντὸς σώματος ξένου, καὶ [ὅτι] νοῦς μόνον ὁρᾷ καὶ ἀκούει, καὶ μόνον αὐτὸς αἰσθάνεται γλυκύτητα καὶ πικρότητα, καὶ τὰ ἄλλα μόνον ἀντιλαμβάνεται. Οἶδαν καὶ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα πῶς ἐνεργεῖται. Πάντα λέγουσιν εἶναι οὐσίαν Θεοῦ· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς οὐσιωδῶς ἐνυπάρχει ἑκάστῳ· ὡς μὴ δεχόμενοι θείων ἐνέργειαν»[1]. *Αἱ διδασκαλικαὶ ἀντιζηλίαι λυπηρὸν ἐπήνεγκον ἀποτέλεσμα· κατεδικάσθη ἡ διδασκαλία τῶν δύο φιλοσόφων, Ἀνθρακίτου καὶ Παχωμίου, ταὐτὸν εἰπεῖν ἀπεδοκιμάσθη λαθραίως τὸ τοῦ Μαλεβραχίου σύστημα, ἡ δὲ περιπατητικὴ φιλοσοφία, μετὰ τῶν πανταχοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς διεσπαρμένων (ἐν χειρογράφοις) συγγραμάτων τοῦ Κορυδαλλέως ἐπεκράτησεν εἰς πολλὰ μέρη καὶ σχολεῖα ἐπὶ ἑκατὸν κατόπιν ἔτη. Ὁ ἀριστοτελικὸς τῆς Καστορίας διδάσκαλος Ἱερόθεος ἐνίκησε, σὺν τῷ ὁμόφρονι Γεωργίῳ Ρούσῃ τῷ ἐκ Σιατίστης. Εἰς Ἅγιον Ὄρος ὁ Παχώμιος ἐμελέτα τὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων ἐπίκηρον, καίπερ ἔχων ἐν Θεσσαλονίκῃ φίλους. Ὁ δυστυχὴς Ἀνθρακίτης, ὑποβαλὼν ἐν Καστορίᾳ, ὅπου μέχρι τοῦ 1723 ἐδίδασκεν, ὁμολογίαν πίστεως εἰς Ἰωάσαφ, ἀρχιεπίσκοπον Ἀχριδῶν, ἐδικαιώθη ὑπὸ τῆς περὶ αὐτὸν τότε συνόδου*[2]. *Ἀλλὰ καὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ ἱερομονάχου φιλοσόφου Ἀνθρακίτου ἐμαρτύρουν τῶν Ἰωαννίνων οἱ πρόκριτοι, γράψαντες*[3]

[1] Ταῦτα κατὰ τὸν κώδηκα τοῦ Νεοφύτου.

[2] ΖΑΒΙΡΑ, Θέατρον Ἑλληνικόν, σ. 420. Τὴν περὶ τὸν Ἰωάσαφ σύνοδον συνεκρότουν οἱ μητροπολῖται Χρύσανθος Καστορίας, Ἰωσὴφ Πελαγονίας, Μητροφάνης Βοδενῶν, Νικηφόρος Βελεγράδων, καὶ Τιβεριοπόλεως Καλλίνικος.

[3] Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ Χρονογραφίας Ἠπείρου, τ. Β', σ. 277.

πρὸς Παΐσιον μητροπολίτην Νικομηδείας, τὸν μετὰ ταῦτα πατριάρχην.

Ἡ κατ᾽ ἀρχὰς τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος πνευματικὴ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει κίνησις ἑλκύει τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν, πρέπει δὲ ᾿να παρορμήσῃ πρὸς τὴν μετὰ προσοχῆς ἐξερεύνησιν τῶν τότε χρόνων Μόλις ἐλώφησεν ὁ κλύδων ὁ διασπῶν τὴν φιλογενεστάτην ἑλληνικὴν κοινότητα τῶν Ἰωαννίνων, ἕνεκα τῆς θεολογικῆς, ἢ φιλοσοφικῆς, συζητήσεως περὶ θείας οὐσίας καὶ θείας ἐνεργείας, καθ᾽ ἣν παρ᾽ ὀλίγον ἔπιπτε θῦμα Γεώργιος ἱερεὺς ὁ Σουγδουρῆς, ὁ σπουδάσας ἐν Βενετίᾳ τὴν φιλοσοφίαν καὶ διδάξας ἐν Ἰωαννίνοις, καί, καθὰ Μελέτιος Ἀθηνῶν λέγει, «τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς, διασπαρθεῖσι κατὰ πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν, τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν τούρκων οὖσαν Εὐρώπην, καταβαρβαρωθεῖσάν πως, ἐκπαιδεύσας»[1] — μόλις εἰρήνευσεν — εἰ καὶ ὅλως εἰρήνευσε — τῶν Ἰωαννίνων ἡ κοινωνία — ἀνευρίσκονται ἐν Ραιδεστῷ τῆς πρὸς τὴν Προποντίδα Θρᾴκης «ξένοι καλόγηροι καὶ διδάσκαλοι διάβολοι» μένοντες εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου, ὧν τὴν ἔξωσιν διέταττε Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων, ἐν Κωνσταντινοπόλει μένων καὶ γράφων[2]. Τὸ Πατριαρχεῖον ἡμῶν ἐκήδετο τῆς κοινωνικῆς εὐεστοῦς, ἐζητεῖτο ᾿να προφθάνῃ πανταχοῦ, ἀλλὰ περιεσπᾶτο ὑπὸ τῶν πολὺ συνεχῶς ἀναθρωσκουσῶν καινοφανῶν διδασκαλιῶν. Ἰωαννίκιος ἱερομόναχος, διδάσκων ἐν Ναούσῃ, γράφει τῇ 6 σεπτεμβρίου 1720 πρὸς Χρύσανθον Ἱεροσολύμων, δι᾽ αὐτοῦ ζητῶν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντινοπόλεως Ἱερεμίου, κανονικὴν λύσιν διαφωνίας τινὸς ἀναφερομένης εἰς τὴν μετάληψιν τῶν θείων μυστηρίων. Τῷ 1725, κατὰ αὔγουστον, ὁ Ἱερεμίας, σὺν τῷ τῆς Ἀντιοχείας Σιλβέστρῳ, μαθόντες ὅτι, εἰς τὰ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Σιδῶνος δύο μονύδρια, τὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Θεολόγου, τὸ ἐπικαλούμενον Σουβέρ, εἰσεχώρησαν καινοφανεῖς δοξασίαι, διαδιδόμεναι μεταξὺ τῶν εὐσεβῶν, καθαιροῦσι καὶ ἀφορίζουσι τοὺς διαδίδοντας αὐτὰς κληρικοὺς καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν λαϊκούς. Δυστυχῶς, οὐδεμίαν εἴδησιν εὗρον περὶ τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν τούτων[3]. Ἀλλ᾽ αὐταὶ μακρὰν τῆς Κωνσταντινοπόλεως ἐγεννήθησαν, ὡς καὶ αἱ λοιπαί,

[1] ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΑΘΗΝΩΝ, Γ΄ σ. 482.

[2] Κώδηξ ἁγιοταφ. 605 φ. 49.

[1] Αἱ ἐπιστολαὶ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Παναγίου Τάφου.

ὧν ἐμνήσθημεν. Ὅταν ὅμως ἐν αὐτῷ τῷ Φαναρίῳ ἀνακαλύπτωνται τρεῖς «ἄθεοι» κληρικοὶ καὶ μετ᾿ αὐτῶν λαϊκὸς εἷς, μετὰ τῷ 1731, βεβαίως πολὺ πρὶν αὐτοῦ τοῦ ἔτους ἐπῳαζόμενοι, δι᾿ οὓς ἐγράφη καὶ κανών, ὡς οἱ ψαλλόμενοι κατὰ τὸν ὄρθρον, εἶδος τι λοιδόρου λιβέλλου, τοῦτο, κινεῖ περισσότερον τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν, ἐφ᾿ ὅσον μάλιστα μανθάνομεν ὅτι ὁ εἷς τῶν κληρικῶν ἦν ὁ μητροπολίτης Δέρκων, δῆλά γε δὴ Σαμουὴλ ὁ Χαντζερὴς ὁ μετὰ ταῦτα (1763 - 68) πατριάρχης, ὃν Κωνστάντιος Α΄ ὁ πατριάρχης ὁ ἀπὸ Σιναίου καταγγέλλει ὡς ἀχωρίστως τῇ τοῦ Σταγειρίτου φιλοσοφίᾳ προσκείμενον[1]. Περὶ τῶν λοιπῶν ἀθέων, πανθεϊστῶν ἴσως, ἔγραψα ἄλλοτε διὰ μακρῶν[2]. Εὐχάριστον δ᾿ ὅτι πολλοὶ κατὰ τοὺς τότε χρόνους ἐφιλοσόφουν, ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ὁ διδάσκαλος τῆς Πάτμου Γεράσιμος, πρὸς τὸν Ἀλεξανδρείας Κοσμᾶν γράφων, τὸν ἀπὸ Πισιδείας (1737), βεβαιοῖ ὅτι, ἀνεκουφίσθη ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ διδασκάλου Μακαρίου λύπης «τοῖς παρακλητικοῖς μάλιστα ῥήμασι τῆς ὄντως φιλοσόφου ἀνεψιᾶς τῆς σῆς μακαριότητος, ἣν καὶ δευτέραν Ὑπατίαν εἰπών τις οὐκ [ἂν] ἁμάρτοι τῆς ἀληθείας»[3].

Ἐκπλήττει τὸν ἐρευνῶντα τὴν βραχεῖαν ἐκείνην χρονικὴν περίοδον — 1700 - 1730 — ἡ πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴ τῶν ἀνεπτυγμένων ἑλλήνων, μάλιστα μέχρι σημείου παραδεικνύοντος ἐλευθεριάζον πνεῦμα καὶ παρ᾿ αὐτῷ τῷ ἱερῷ κλήρῳ. Χρύσανθος Ἱεροσολύμων ὁ Νοταρᾶς ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις ἀστρονομίαν καὶ μαθηματικὰ ἐν γένει, πρὸ τοῦ 1702, ὅτε μητροπολίτης ἐχειροτονήθη Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης. Οὐδεὶς ἐδίδαξε βεβαίως ἐν Παρισίοις εἰς τὸν Χρύσανθον τὸ σύστημα τοῦ Πτολεμαίου· καὶ ὅμως, ἐκδοὺς αὐτὸς ἐν Παρισίοις, τῷ 1716, τὴν in folio «Εἰσαγωγὴν εἰς τὰ Γεωγραφικὰ καὶ Σφαιρικὰ» γράφει (σελ. 85, στίχῳ 13 κ. ἑξ.). «Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ πτολεμαϊκὸν σύστημα, τόσον διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν τόσων σοφῶν, ὁποῦ τὸ ἐδέχθησαν, ὅσον καὶ διατὶ εἶναι σύμφωνον τῇ θείᾳ Γραφῇ, κρίνεται τὸ μᾶλλον ἀληθέστερον.... καὶ δύναται νὰ εἶναι κέντρον (ἡ γῆ) καὶ νὰ κινῆται περὶ τὸν ἴδιόν της ἄξονα καθ᾿ ἡμέραν εἰς 24 ὥρας» ... καὶ κατωτέρω· «Εἰς

[1] Ἐλάσσονες Συγγραφαὶ Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, σ. 359.

[2] *Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας*, τ. 36, ἀριθ. 25 καὶ 26.

[3] Χειρόγραφον 495 βιβλιοθήκης ἁγιοταφικῆς ἐν Κωνσταντινοπόλει, φυλλ. 86α.

τὰ αἰσθητὰ καὶ φαινόμενα πράγματα νὰ ἀφήσῃ τινὰς τὴν αἴσθησιν καὶ νὰ γυρεύῃ λόγους, εἶναι ἴδιον ἀνθρώπων τυφλῶν, ἢ τρελῶν ... Ἐπειδὴ λοιπὸν βλέπομεν καὶ ἡμεῖς, πῶς ἡ μὲν γῆ ἵσταται, ὁ δὲ ἥλιος καὶ οἱ ἀστέρες κινοῦνται, τίς ἡ κατεπείγουσα ἀνάγκη νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν αἴσθησιν». Καὶ ὅμως, ὁ πτολεμαϊκὸς ἀστρονόμος, ὁ κληρικός, ὁ τόσον ἐμφανῶς τηρήσας τὴν παράδοσιν παλαιῶν διδασκάλων κληρικῶν, γράφων πρός τινα τῆς Μολδαυΐας ἡγεμόνα (πρὸ τοῦ 1702), τολμᾷ 'να ὑποστηρίξῃ γνώμας ἐλευθεριαζούσας, τὸ πρῶτον ἴσως ἐν τοῖς τότε καιροῖς ὑπὸ κληρικοῦ γραφομένας. Εἰς δύο θέσεις ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ κατ' ἔκτασιν «1) ὅτι πρέπει νὰ προκρίνηται ἀναγκαίως ἡ οἰκοδομὴ καὶ κατάστασις τῶν σχολείων ἀπὸ τὴν οἰκοδομὴν ἁπλῶς τῶν κοινοβίων καὶ μοναστηρίων, 2) ὅτι πρέπει τὰ εἰσοδήματα τῶν ἀχρήστων μοναστηρίων νὰ ἀναφέρωνται εἰς κατάστασιν σχολείων καὶ σπουδῆς ὠφέλειαν, ὅταν δὲν εἶναι ἄλλος τρόπος, μήτε ἄλλο μέσον»[1].

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα φαίνεται ζητοῦν 'να θραύσῃ τὰ δεσμὰ προλήψεων οἱωνδήποτε. Εἴτε διὰ τὴν κατ' ὀλίγον ταπεινουμένην ἀλαζονίαν τῶν τούρκων, μάλιστα μετὰ τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Μοροζίνη τοῦ Πελοποννησιακοῦ, μετὰ τὴν ἐν Κάρλοβιτς συνθήκην, καὶ βραδύτερον, μετὰ τὰς τοῦ Μεγάλου Πέτρου κατὰ τῶν τούρκων νίκας, εἴτε διὰ τὴν ἀπὸ Παναγιώτου Νικοσίου καὶ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου κερδηθεῖσαν περιωπήν, ἢ παρρησίαν τῶν ἑλλήνων παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς, φοβουμένοις ἅμα καὶ τὴν ἀπὸ Βορρᾶ προστασίαν, ἐφαίνοντο παραμικρὸν χαλαρούμενα τὰ δεσμὰ τῆς ξένης ἡμῖν κυριαρχίας, καὶ ἐντεῦθεν, εἰς εἶδός τι ζωῆς ἐλευθέρας δῆθεν μεταβαίνοντες, ἐδείξαμεν ὅτι ζητοῦμεν πνευματικὴν κίνησιν καὶ βίου ἐθνικοῦ περίοδον μᾶλλον ἀνεξάρτητον, ἐζητήσαμεν εὐρύτητα καὶ σκέψεως καὶ διδασκαλίας οἵ τε λαϊκοὶ καὶ οἱ κληρικοί, καίτοι ἐβλέπομεν ὅτι οἱ ἐν τοῖσι ἀγῶσι προεξανιστάμενοι ἐραπίζοντο. Ταῦτα κατὰ τὰς ἐρευνηθείσας πηγάς. Ὅταν δὲ καὶ ἕτερα γραμματοφυλακεῖα, πλὴν τῶν ἐξετασθέντων ὑπ' ἐμοῦ, μελετηθῶσιν, εὐκρινηθῶσι δὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ μεγάλου κατὰ τοῦ σκότους ἀγῶνος τῶν διδασκάλων καὶ προγόνων ἡμῶν, οἱ μελετήσοντες ταῦτα

[1] Τὸ μακρὸν ὑπόμνημα κεῖται ἐν τῷ 27 χειρογράφῳ τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης, εἰς φύλλον, ἀπὸ σ. 217 - 227.

θὰ δυνηθῶσι 'να ἐπαναλάβωσι μετ' ἐμοῦ τὸ παρὰ Φίλωνος τοῦ ἰουδαίου μετὰ θαυμασμοῦ λεχθέν, ὅτι «μόνη ἡ Ἑλλὰς ἀψευδῶς ἀνθρωπογονεῖ φυτὸν οὐράνιον καὶ βλάστημα θεῖον, ἠκριβωμένον λογισμὸν ἀποτίκτουσα, οἰκειούμενον ἐπιστήμῃ».